

DOI 10.51558/2490-3647.2023.8.2.771

UDK 364.4-053.2

Primljeno: 08. 06. 2023.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Andrea Rakanović Radonjić

KVALITET ŽIVOTA DJECE BEZ ADEKVATNOG RODITELJSKOG STARANJA SMJEŠTENE U USTANOVU SOCIJALNE ZAŠTITE

Smještaj u ustanovu socijalne zaštite za djecu bez adekvatnog roditeljskog staranja je jedan od oblika socijalne zaštite djece kojoj je potrebno zbrinjavanje. U Republici Srpskoj, u skladu sa Zakonom o socijalnoj zaštiti, ustanove socijalne zaštite za smještaj osniva Republika. Za smještaj djece bez adekvatnog roditeljskog staranja u Republici Srpskoj egzistira jedna ustanova socijalne zaštite u kojoj se djeci i omladini obezbjeđuje stanovanje, ishrana, odijevanje, pomoć u obrazovanju i osposobljavanju za rad, njega, briga o zdravlju i drugim potrebama. U ovom radu prikazani su rezultati istraživanja subjektivne ocjene aspekata kvaliteta života u ustanovi socijalne zaštite za smještaj djece bez adekvatnog roditeljskog staranja. Koncept kvaliteta života teorijski je elaboriran kroz subjektivne teorije kvaliteta života. Kvalitet života posmatran je i mjereno kao višedimenzionalni konstrukt koji se odnosi na fizičku, psihičku, socijalnu i bihevioralnu komponentu djece i omladine smještene u ustanovu socijalne zaštite. Za prikupljanje i analizu podataka u teorijskom dijelu rada korištena je metoda analize sadržaja, koja je korištena i u empirijskom dijelu istraživanja prilikom obrade i tumačenja dobijenih nalaza. U empirijskom dijelu podaci od korisnika prikupljeni su metodom ispitivanja uz korištenje instrumenta anketnog upitnika (KIDSCREEN-27). Za obradu i analizu podataka korištene su različite statističke metode. Dobijeni rezultati pokazali su da djeca i omladina smještena u ustanovu socijalne zaštite za djecu bez adekvatnog roditeljskog staranja u Republici Srpskoj svih pet ispitivanih aspekata života ocjenjuju pozitivno. Većinu ispitivanih aspekata ocijenili su zadovoljavajućom srednjom ocjenom. Ukupna srednja vrijednost ocjena korisnika za sve

ispitivane aspekte iznosi 3.52, što predstavlja ohrabrujući nalaz, zbog permanentne potrebe za rezidencijalnim smještajem djece bez adekvatnog roditeljskog staranja.

Ključne riječi: djeca bez adekvatnog roditeljskog staranja; zadovoljstvo; kvalitet života; ustanova socijalne zaštite

UVOD

U periodu od približno pedeset godina, od kraja Drugog svjetskog rata do početka novog milenijuma, institucionalni smještaj je imao prioritet u odnosu na sve druge oblike brige o djeci bez adekvatnog roditeljskog staranja. Bosna i Hercegovina je imala veliki broj ustanova za smještaj djece. Paralelno sa razvojem domskog smještaja kod nas i u regionu, u svijetu počinje da raste svijest o štetnosti uticaja institucionalnog zbrinjavanja na razvoj djece (emocionalni, kognitivni, socijalni razvoj), počevši od objavljivanja rezultata studije koju je za Svjetsku zdravstvenu organizaciju provodio Bolbi (Bowlby 1951). Najveći broj istraživanja koja su sprovedena u narednom periodu potvrdila su negativne efekte velikih ustanova na razvoj djece. Posebno su negativni efekti, s trajnim uticajem na razvoj djeteta, zabilježeni kod djece u dobi do 3 godine (Barth 2002). Na temeljima ovih rezultata, mnoge zemlje su u svoja normativna uređenja zaštite djece bez roditeljskog staranja ugradile odredbe o zabrani smještaja djece uzrasta do tri godine u domove, uz odgovarajuće izuzetke kada je to neophodno i u interesu djeteta. Primjer takve prakse u regionu je Srbija koja ima postavljen zakonski zahtjev da se djeca uzrasta do tri godine ne smještaju u dom, osim u izuzetnim slučajevima i okolnostima (Jugović 2020). Počev s novim milenijumom ovakva praksa preuzeta je i u Republici Srpskoj. Tokom 2005. godine su u većoj mjeri započete aktivnosti na razvoju alternativnih modela za zbrinjavanje djece bez adekvatnog roditeljskog staranja, a intenzivirane su 2012. godine donošenjem novog Zakona o socijalnoj zaštiti Republike Srpske.

U Republici Srpskoj za zaštitu različitih kategorija djece osnovano je nekoliko ustanova socijalne zaštite od strane Republike. Riječ je o ustanovama koje zbrinjavaju djecu bez roditeljskog staranja i djecu sa smetnjama u razvoju. Dvije ustanove su namijenjene isključivo za djecu, dok su dvije za smještaj lica sa invaliditetom čiji su korisnici i maloljetna i punoljetna lica. Riječ je o ustanovama za smještaj osoba sa intelektualnim poteškoćama, koje su rodno podijeljene, te se u njih vrši smještaj osoba jednog pola. Prema posljednjim podacima Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite

Republike Srpske za 2020. godinu broj djece smještene u ustanove socijalne zaštite u Republici Srpskoj iznosio je 152. Taj broj je i veći ukoliko se uzme u obzir činjenica da u slučajevima kada ustanove čiji je osnivač Republika nisu u mogućnosti odgovoriti na potrebe djeteta, dijete biva smješteno u odgovarajuću ustanovu van prostora Republike Srpske. Istraživanje, čiji su rezultati prikazani u ovom radu, provedeno je u JU Dom za djecu i omladinu bez roditeljskog staranja „Rada Vranješević“ u Banja Luci. Riječ je o jedinjoj ustanovi socijalne zaštite za smještaj djece bez adekvatnog roditeljskog staranja u Republici Srpskoj. Slična istraživanja koja bi ponudila korisničku perspektivu o kvalitetu života u ustanovama socijalne zaštite u Republici Srpskoj nisu provedena.

1. INSTITUCIONALNA ZAŠTITA DJECE BEZ ADEKVATNOG RODITELJSKOG STARANJA

Organizovano zbrinjavanje djece bez adekvatnog roditeljskog staranja u Bosni i Hercegovini prvi put je zabilježeno krajem 19. i početkom 20. vijeka. Intenzivniji razvoj zaštite ove kategorije djece bilježi se sredinom 20. vijeka kada se zbog velikog broja djece koja su ostala bez roditeljskog staranja usljed ratnih dešavanja javlja potreba za različitim alternativnim oblicima zbrinjavanja, te se osnivaju institucije za zaštitu djece (Tustonja, Stanić, Čuljak 2021). Osnova za pružanje zaštite djeci bez adekvatnog roditeljskog staranja od strane države proizilazi iz niza međunarodnih dokumenata kao što su: Ženevska deklaracije o pravima djeteta (1924), Opšta deklaracija o ljudskim pravima (1948), Deklaracija o pravima djeteta (1959) i Konvencija o pravima djeteta (1989). Ovi međunarodni dokumenti definišu osnovna prava za svu djecu, kao i temeljne potrebe djece koje trebaju biti zadovoljene. U fokus stavljaju najbolji interes djeteta, ali i definišu obaveze porodice koja brine o djetetu. Ukoliko nije moguće obezbijediti zaštitu djeteta u okviru sopstvene porodice, ovim dokumentima djeci je garantovana posebna zaštita od strane društva i države. Jedan od oblika zaštite je i institucionalna zaštita djece bez adekvatnog roditeljskog staranja.

Pregledom domaće i inostrane literature uočavaju se različiti pojmovi koji označavaju djecu koja ne žive sa svojim roditeljima i djecu čija se zaštita realizuje u sistemu socijalne zaštite. Uočljiva je i neusaglašenost terminologije koja se koristi u objašnjenju vrsta smještaja i usluga, ali i mjera koje se preduzimaju u zaštiti djece bez adekvatnog roditeljskog staranja. Smjernice UN za alternativno zbrinjavanje djece (2009) nude generičku definiciju djece bez roditeljskog staranja kojom su

obuhvaćena „sva deca koja ne žive sa najmanje jednim od svojih roditelja, nezavisno od razloga i okolnosti“ (Žegarac 2014).

Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 37/12, 90/16, 94/19, 41/20 i 36/22) definiše djecu bez roditeljskog staranja i djecu čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama kao korisnike socijalne zaštite. U ove dvije kategorije djece kao korisnike socijalne zaštite zakon prepoznaje: djecu koja nemaju roditelje; koja su napuštena od roditelja; čiji roditelji nisu u mogućnosti da pruže potpuno staranje jer su ograničeni u vršenju roditeljskog prava ili su tog prava lišeni; čiji roditelji zbog bolesti ili smrti jednog roditelja, nesređenih porodičnih odnosa, materijalnih ili drugih razloga nisu u mogućnosti obezbijede uslove za pravilno vaspitanje, fizički i psihički razvoj djeteta; djecu čiji roditelji zbog nebrige i nestvaranja uslova za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba djeteta, ozbiljno sputavaju dijete da uživa u svojim pravima i slobodama (Član 18.). Dakle, može se zaključiti da je riječ o djeci bez roditeljskog staranja i djeci bez adekvatnog roditeljskog staranja.

Istim zakonom uređena je i institucionalna zaštita djece u Republici Srpskoj. Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske u članu 38. propisuje da se u ustanovu socijalne zaštite vrši zbrinjavanje u slučajevima kada je ustanova primjerena i ispunjava uslove potrebne za zadovoljavanje utvrđenih potreba djeteta. Ovim propisom uređeno je da se djeci u ustanovama socijalne zaštite obezbjeđuje stanovanje, ishrana, odijevanje, njega, pomoć, briga, vaspitanje i obrazovanje, osposobljavanje za privređivanje, radne, kulturno-zabavne, rekreativno-rehabilitacione aktivnosti, zdravstvena zaštita i druge usluge (Član 38. stav 2). U skladu sa Zakonom, u Republici Srpskoj smještaj u ustanovu socijalne zaštite za djecu bez adekvatnog roditeljskog staranja vrši centar za socijalni rad nakon provedenog postupka ukupne procjene uslova života, stanja djeteta i njegovog okruženja, sagledavanja mogućnosti drugih oblika zbrinjavanja i mišljenja da je zbrinjavanje u ustanovu najcjelishodniji oblik zaštite (Član 38. stav 4).

Savremena shvatanja zaštite djece u prethodne dvije decenije podrazumijevaju da se za zbrinjavanje djece kao posljednji vid zaštite određuje institucionalni smještaj i to samo u situacijama kada je to jedini način da se zadovolje potrebe i interesi djeteta. Uprkos navedenom, neka istraživanja (Jugović 2020; Vidanović 2007) su pokazala da se u domovima, iako imaju negativan uticaj na djecu, ostvaruju i pozitivni socioemocionalni uticaji na djecu u nekim sferama razvoja (pripadanje grupi, solidarnost, osjećaj za kolektiv i sl.).

U Republici Srpskoj se posljednjih godina radi na transformaciji institucionalnog smještaja za djecu, što je u skladu sa savremenim shvatanjima organizacije života u

domovima. Domski smještaj je organizovan u manjim grupama, tzv. „porodicama“, u kojima boravi do 20 djece. Za funkcionisanje ovih grupa zadužene su određene grupe vaspitača, djeca pohađaju lokalnu školu i funkcionišu u okviru doma kao porodica. Ovakav model uključuje i blisku saradnju stručnih radnika iz nadležnih centara za socijalni rad sa stručnom službom doma i vaspitačima, dajući bolji efekat u ukupnom funkcionisanju djece u domskom smještaju i njihovoj pripremi za osamostaljenje. Ustanova za smještaj djece bez adekvatnog roditeljskog staranja i djece u riziku u Republici Srpskoj u kojoj je provedeno istraživanje čiji su rezultati prikazani u ovom radu od 2018. godine ušla je u proces transformacije u okviru programa „Transformacija institucija i prevencija razdvajanja djece od porodica“. Ovaj program sprovodi se u partnerstvu Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske i UNICEF-a BiH, kroz finansijsku podršku Evropske unije. Programom je predviđeno da navedena ustanova razvije niz novih usluga iz socijalne, dječije i porodične zaštite, te da se proces transformacije završi do kraja 2021. godine. Ovaj proces nije završen u predviđenom periodu i još uvijek traje. Program ima za cilj smanjenje broja djece bez adekvatnog roditeljskog staranja u institucionalnom smještaju, razvijanje novih usluga, kao i obezbjeđivanje podrške spajanju djece sa njihovim biološkim porodicama imajući u vidu najbolji interes djeteta.

2. TEORIJSKI OKVIR ZA RAZUMIJEVANJE KONCEPTA KVALITETA ŽIVOTA

Kvalitet života (eng. *Quality of life – QOL*) je koncept koji je danas u širokoj upotrebi. U pokušaju definisanja ovog koncepta i samog pojma kvaliteta života postoje značajne poteškoće. O kvalitetu života kao konceptu teorijski se počinje raspravljati 70-tih godina XX vijeka. Od početka rasprava o ovom konceptu do danas sve veći broj naučnih disciplina proučava koncept kvaliteta života. Pregledom literature vidljivo je da postoji preko 100 različitih definicija pojma kvaliteta života (Schalock 2004). Definicija kvaliteta života varira od oblasti do oblasti, te je različiti autori u zavisnosti od interesa i ciljeva istraživanja prilagođavaju svojim potrebama (Ilić i sar. 2010). Na ovaj način razvijeni su društveni pokazatelji za procjenu kvaliteta života opšte populacije u državama, regionima ili nacijama, dok su za procjenu kvaliteta života pojedinaca razvijeni socijalni i psihološki pokazatelji.

Na kvalitet života pojedinca utiču različiti faktori. Pitanje faktora lične kvalitete života je sastavni dio evaluacije u svim oblastima pružanja usluga. Koncept kvaliteta života trebao bi posebno da se razmatra u oblasti institucionalne zaštite djece, jer bi

se postizanjem zadovoljavajućeg kvaliteta života za svako dijete ostvarivala važna pretpostavka za ostvarivanje najboljeg interesa djeteta.

Kako navodi Kovač (2017), za razumijevanje zadovoljstva životom svakog pojedinca potrebno je imati uvid u strukturu zadovoljstva, ali i strukturu faktora koji određuju lični kvalitet života. Važno je imati i uvid koliko određeni faktori doprinose ukupnoj kvaliteti života. Postoji saglasnost mnogih autora, koji su se u prethodnim godinama bavili konceptom kvaliteta života, da je kvalitet života ukupno blagostanje koje zavisi od objektivnih (jasno mjerljivih) faktora, ali i subjektivnih koji predstavljaju percepciju i lično vrednovanje elemenata kvaliteta života koji zavise od ličnog sistema vrijednosti pojedinca (Slavuj 2012).

Objektivni faktori kvaliteta života su faktori koji se mogu evaluirati bez poteškoća. Nazivaju se još i spoljašnji faktori i obuhvataju: prihode koje pojedinac ostvaruje, zdravstveno stanje, bračni status i socijalne kontakte (Živaljević 2015). Među autorima postoji saglasnost da su neki od objektivnih faktora kvaliteta života determinišući za opšte zadovoljstvo životom. U prethodnim godinama pitanja vezana za životnu sredinu sredine su veoma aktuelna i mogu se takođe posmatrati kao jedan od važnih objektivnih faktora kvaliteta života.

Subjektivni faktori predstavljaju individualnu procjenu objektivnog stanja u okruženju i vlastitog života, koju vrši svaki pojedinac. Zasnovani su na ličnim vrijednostima, stavovima, vjerovanjima, aspiracijama, zadovoljstvu i sreći (Joković, Pavlović, Hadživuković 2017). Subjektivni faktori još se nazivaju i unutrašnji. Polazeći od definicije kvaliteta života koju daje Svjetska zdravstvena organizacija (WHO, 1993, 1996 i 2012) može se konstatovati da je kvalitet života prvenstveno psihološka kategorija. Ilić i saradnici (2010) u grupi subjektivnih izdvajaju sljedeće faktore koji utiču na kvalitet života: osjećaj pripadnosti zajednici, materijalni status (imovina), osjećaj sigurnosti, osjećaj sreće, odnosi sa porodicom, zadovoljstvo poslom, klasna identifikacija, sagledavanje sprovođenja pravde u društvu, seksualni život, hobi i članstva u različitim organizacijama.

U teorijskoj elaboraciji koncepta kvaliteta života Brajković i Vuletić (2011) izdvajaju nekoliko značajnih teorija iz ovog područja:

Teorija krajnjih tačaka, čiji je utemeljivač Vilson (Wilson), bazirana je na postulatu da zadovoljavanje potreba dovodi do osjećaja zadovoljstva. Ova teorija se u principu oslanja na Maslovljevu (Maslow) teoriju zadovoljavanja potreba prema kojoj se nakon zadovoljavanja potreba nižećeg ranga mogu zadovoljavati potrebe višeg ranga. Prema sadržaju, ove dvije teorije imaju poveznicu ali je suštinsko pitanje da li zadovoljavanje osnovnih životnih potreba može dovesti do osjećaja zadovoljstva?

Teorija zadovoljstva i bola takođe se oslanja na Maslovljevu teoriju zadovoljavanja potreba, pri čemu je osnovna pretpostavka ove teorije da su zadovoljstvo i bol povezani. Penezić (2006) navodi da se ove pretpostavke nalaze u radovima više autora od kojih je najznačajniji Hjuston (Houston 1981, prema Diener et al. 2005) koji navodi da pojedinci posjeduju sklonost da osjete zadovoljstvo nakon što su zadovoljili potrebu koja je zasnovana na uskraćivanju (deprivaciji). Zagovarači ove teorije smatraju da je neophodno postojanje deprivacije da bi se postigao osjećaj zadovoljstva pošto je uskraćivanje eliminisano i zadovoljena određena potreba.

Teorija aktiviteta polazi od pretpostavke da se aktivni pojedinci bolje nose sa različitim životnim fazama, te da se bolje prilagođavaju. Osjećaj zadovoljstva se prema ovoj teoriji ne postiže dostizanjem određenih ciljeva već se povezuje sa uključenošću pojedinca u neku aktivnost koja dovodi do osjećaja sreće ili zadovoljstva. Teorija aktiviteta ne objašnjava različitosti odnosa pojedinca i njegovog okruženja. Ove različitosti su uslovljene individualnim razlikama koje diktiraju individualni osjećaj zadovoljstva određenim aktivnostima za svakog pojedinca.

Kumins (Cummins 2000, prema Šušnjević 2015) koncept kvaliteta života (koji je i objektivni i subjektivni) posmatra kao zbir sedam dimenzija života: materijalno blagostanje, zdravlje, produktivnost, intimnost, sigurnost, zajedništvo i emocionalno blagostanje. Subjektivno, riječ je o ocijenjenim dimenzijama u skladu sa njihovim značajem za svakog pojedinca.

Za potrebe ovog rada veći značaj imaju subjektivne teorije kvaliteta života. Da bi se složeni koncept kvaliteta života razumio potrebno je objasniti njegove tri osnovne komponente (Ventegodt, Hilden, Merrick 2003):

- Subjektivni kvalitet života – ova komponenta se odnosi na ličnu evaluaciju i procjenu koliko je pojedinac zadovoljan sopstvenim životom. Ova komponenta je vodeća komponenta u istraživanju kvaliteta života. Prema Petrak i saradnicima (2006) obilježja pojedinaca kao što su pol, dob i socijalni status, predstavljaju varijable koje snažno djeluju na uslove života, ali i na očekivanja pojedinaca pa i njihove vrijednosti, odnosno na njihovo subjektivno viđenje kvaliteta života.
- Egzistencijalni kvalitet života – dimenzija koja pokazuje koliko pojedinac živi u skladu sa idealom koji je formiran u njegovoj strukturi ličnosti. Ovo je višeslojna komponenta sadržana od duhovne, religijske i etičke potkomponente.
- Objektivni kvalitet života – predstavlja individualni kvalitet života koji svaki pojedinac utvrđuje u odnosu na standard kvaliteta života definisan u određenom društvu. Na ovu komponentu veliki uticaj ima kulturni kontekst.

Analogno teorijskim objašnjenjima koncepta kvaliteta života na koji utiču objektivni i subjektivni faktori, u literaturi se pronalaze dva konceptualna pristupa procjeni kvaliteta života pojedinca. Riječ je o standardnom pristupu zasnovanom na potrebama prema kojem se kvalitet života posmatra kao nivo do koga su zadovoljene određene (univerzalne) potrebe pojedinca i pristupu psihološkog procesa za koji je karakteristično da kvalitet života predstavlja evaluaciju osnovnih aspekata života od strane pojedinca (Kovač 2017). Osnovna razlika između dva navedena pristupa je u tome što su kod procjene kvaliteta života prema pristupu zasnovanom na potrebama ranije određeno koji su to najznačajniji aspekti života koji se procjenjuju, dok je pristup psihološkog procesa specifičan po tome što se kroz njega prvo istražuje koji su to aspekti života značajni za pojedinca, a nakon čega se vrši procjena i mjerenje upravo tih aspekata.

Budući da interes teoretičara i istraživača za koncept kvaliteta života seže dugu niz godina unazad, logično je da postoji veliki broj instrumenata koji su razvijeni u svrhu mjerenja kvaliteta života pojedinca. Za potrebe istraživanja čiji će rezultati biti prikazani u nastavku korišten je jedan od generičkih instrumenata koji je izradila The KIDSCREEN Group Europe (2006).

3. CILJ I ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Cilj istraživanja bio je da se utvrdi subjektivna ocjena aspekata kvaliteta života djece zbrinute u ustanovu socijalne zaštite za smještaj djece bez adekvatnog roditeljskog staranja u Republici Srpskoj.

U skladu sa postavljenim ciljem istraživanja definisana su sljedeća istraživačka pitanja:

- Kako djeca zbrinuta u ustanovu socijalne zaštite za smještaj ocjenjuju ukupni kvalitet života u ustanovi?
- Kako djeca zbrinuta u ustanovu socijalne zaštite za smještaj djece ocjenjuju pojedine aspekte kvaliteta života (zdravlje i fizičke aktivnosti, opšte raspoloženje i osjećanja o sebi, porodica i slobodno vrijeme, prijatelji i aspekt koji se odnosi na školu i učenje)?

4. METODOLOŠKI OKVIR

Rezultati predstavljeni u ovom radu dio su većeg istraživanja koje je provedeno 2021. godine na cijeloj teritoriji Republike Srpske. Istraživanje je vršeno za potrebe izrade doktorske disertacije autorice pod nazivom *Karakteristike i razvoj hraniteljstva u*

*Republici Srpskoj*¹. U okviru navedenog istraživanja, pored drugih elemenata, ispitivani su i komparirani stavovi djece o kvalitetu života u dva sistemska modela alternativne brige o djeci, hraniteljstvu i institucionalnoj zaštiti. U ovom radu biće prezentovani rezultati koji se odnose na procjenu kvaliteta života djece smještene u ustanovu socijalne zaštite za djecu bez (adekvatnog) roditeljskog staranja u Republici Srpskoj.

U skladu sa Etičkim kodeksom istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini (Muratbegović i Šućur-Janjetović 2013) istraživanje čiji su rezultati prikazani u ovom radu sprovedeno je u skladu sa sljedećim etičkim principima:

- princip poštovanja ljudskih prava, sloboda i dostojanstva lica;
- princip zaštite dobrobiti učesnika u istraživanju;
- princip odgovornosti u slučaju moralnih dilema;
- princip zaštite integriteta rezultata istraživanja i istraživača.

Prije provođenja ispitivanja istraživač obučen za rad sa djecom obavio je sa djecom koja su smještena u ustanovu socijalne razgovor prilikom kojeg su djeca upoznata sa svrhom i ciljevima istraživanja. Za svako dijete koje je učestvovalo u istraživanju dobijena je saglasnost organa starateljstva, kao i informisani pristanak od djece koja pripadaju starosnoj grupi iznad 15 godina. Ispitivanjem su obuhvaćena djeca starija od osam godina.

4.1. Populacija i uzorak

U periodu kada je vršeno istraživanje populaciju djece bez adekvatnog roditeljskog staranja, koja su smještene u Dom u Republici Srpskoj, činilo je 77 djece². Ukupan uzorak koji je obuhvaćen ovim empirijskim istraživanjem (59) činio je 76,62% populacije djece smještene u ustanovi u kojoj je vršeno ispitivanje.

Prilikom uzorkovanja vođeno je računa o uzorku u skladu sa karakteristikama kojima se određuje reprezentativnost. U prvom redu, vodilo se računa o kvalitetu uzorka i mogućnostima generacizacije, jer karakteristike uzorka treba da odgovaraju karakteristikama populacije iz koje je uzorak uzet (Stojšin i Vidicki 2020), zbog čega su ispitivanjem bila obuhvaćena sva djeca koja su imala iznad osam godina starosti.

1. Doktorska disertacija *Karakteristike i razvoj hraniteljstva u Republici Srpskoj* javno je prezentovana i odbranjena na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Banja Luci septembra 2022. godine.
2. Podaci o broju djece smještene u Dom preuzeti su iz Evaluacionog izvještaja o realizaciji strategije unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja (2015-2020), Vlada Republike Srpske, 2021.

Takođe se vodilo računa i o brojnosti uzorka kao određenju reprezentativnosti (Hayes 2006), te je uzorak djece koja su učestvovala u ispitivanju klasifikovan u srednje uzorke (od 30 do 100 ispitanika).

4.2. Metode prikupljanja podataka

U radu su dominantno korištene metoda analize sadržaja (korištena za prikupljanje i analizu podataka u teorijskom i u empirijskom dijelu istraživanja), metoda ispitivanja i statističke metode koje su korištene za obradu i analizu prikupljenih podataka.

U teorijskom dijelu istraživanja korištena je deskriptivna analiza, funkcionalna analiza i faktorska analiza i to u analizi stručne i naučne literature. Ova metoda korištena je i u obradi i tumačenju podataka dobijenih nakon sprovedenog istraživanja. Metoda analize sadržaja korištena je u empirijskom dijelu istraživanja u postupku prikupljanja podataka koji se odnose na sociodemografske varijable.

U empirijskom dijelu istraživanja korištena je metoda ispitivanja. Za potrebe istraživanja kreiran je poseban anketni upitnik u koji je inkorporiran sadržaj upitnika KIDSCREEN-27³. o kvalitetu života vezanom za zdravlje, uz pomoć koga se kvalitet života mjeri kao višedimenzionalan konstrukt koji se odnosi na fizičku, psihičku, socijalnu i bihevioralnu komponentu djece i adolescenata (Robitail et al. 2007). Svrishodno je istaći i gledište nekih autora (Jugović, Bogetić, Živaljević 2018) da je riječ o instrumentu iz porodice instrumenata za pregled, praćenje i evaluaciju kvaliteta života djece koji je u direktnoj vezi sa zdravljem i ima interkulturalna obilježja (istovremeno je razvijen u 13 evropskih zemalja).

4.3. Obrada podataka

Obrada podataka dobijenih sprovedenim empirijskim istraživanjem izvršena je uz pomoć statističkog programa IBM SPSS Statistics 26.0. Za tabelarne i grafičke prikaze rezultata korišteni su programski paketi MS Office Word 2010 i MS Office Excel 2010. U zavisnosti od vrsta varijabli korišteni su različiti statistički postupci. Statistička analiza podataka dobijenih empirijskim istraživanjem započeta je numeričkim opisom i pripremom kroz predstavljanje raspodjele mjera. Obrada podataka nastavljena je primjenom osnovnih (univarijantnih) statističkih tehnika.

3. Upitnik The KIDSCREEN Questionnaires – Quality of life questionnaires for children and adolescents (2006) korišten je uz pismenu dozvolu kreatora upitnika.

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

U uzorku djece zbrinute u ustanovu socijalne zaštite za djecu bez adekvatnog roditeljskog staranja u Republici Srpskoj utvrđene su sociodemografske karakteristike djece kako slijedi:

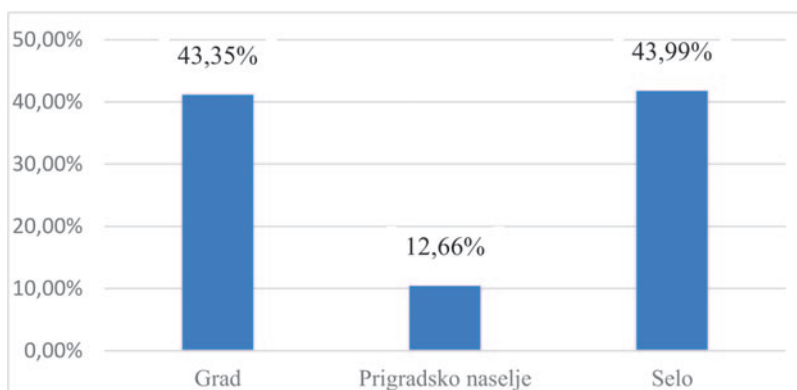
Rodna distribucija djece koja su obuhvaćena ispitivanjem pokazala je da su djeca većinski ženskog pola (32) sa učešćem od 54,2%, dok je procenat muških ispitanika nešto niži 45,8% (27). U Tabeli br. 1. data je rodna distribucija ispitanika.

Tabela br.1. Rodna distribucija djece zbrinute u ustanovu socijalne zaštite za smještaj

	Frekvencija	Procenat
Muški	27	45,8
Ženski	32	54,2
Ukupno	59	100,0

Starosna struktura djece u uzorku pokazala je da su u najvećoj mjeri zastupljena starija djeca i adolescenti uzrasta 15 i 17 godina. Važno je napomenuti da su uzorkom bile obuhvaćene sve dobne grupe djece (počev od osam godina) smještene u ustanovu, što je prikazano u Grafikonu br. 1. Dakle, djeca od 8 do 14 godina u uzorku su učestvovala sa 40,91%, dok su djeca i mladi od 14 do 18 godina u uzorku učestvovali u nešto višem procentu (45,76%).

Grafikon br. 1. Distribucija ispitanika u odnosu na dob

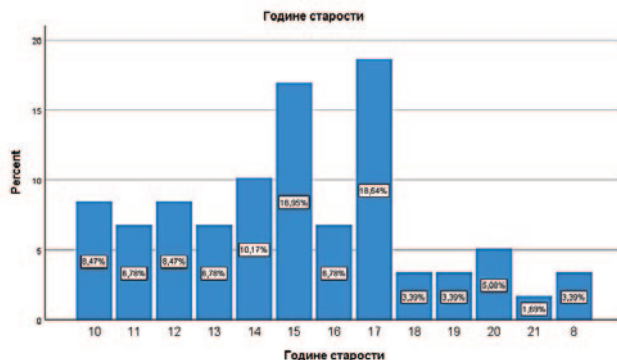

Ispitanici su većinom učenici osnovne škole (54,2%), dok su na drugom mjestu po brojnosti učenici srednje škole (39%). Najmanji broj ispitanika su mlade osobe

na redovnom školovanju nakon 18 godine života (6,8%) koje i dalje koriste smještaj u ustanovu socijalne zaštite kao oblik zbrinjavanja.

U Grafikonu br. 2. prikazani su analizirani podaci koji se odnose na mjesto življenja djece prije zbrinjavanja u ustanovu socijalne zaštite.

Grafikon br. 2. Mjesto življenja ispitanika prije smještaja u ustanovu

Djeca koja su prije smještaja u ustanovu živjela u gradu čine nešto manje od polovine uzorka (43,35%). Nije uočena značajna razlika po pitanju mjesta boravka djece prije smještaja u ustanovu (urbane i ruralne sredine).

U instrumentu kojim se vršilo ispitivanje djeca su imala instrukciju da posmatraju u kraćem periodu aspekte života koje ocjenjuju. U Tabeli br. 2 prikazane su srednje vrijednosti odgovora na pitanja po pojedinačnim aspektima kvaliteta života u odnosu na postavljene varijable.

Tabela br. 2. Srednje vrijednosti odgovora o različitim aspektima kvaliteta života

Aspekti kvaliteta života	Srednja vrijednost
<i>Zdravlje i fizičke aktivnosti</i>	
Kako bi ocijenio/la svoje zdravlje?	4,31
Da li misliš da imaš dobru kondiciju?	2,83
Da li si bio/la fizički aktivna (trčanje, penjanje, vožnja bicikla)?	2,68
Da li imaš dovoljno snage kada trčiš?	1,80
Da li osjećaš da imaš dovoljno energije?	3,69
<i>Opšte raspoloženje i osjećanja o sebi</i>	
Da li osjećaš da uživaš u životu?	3,54
Da li si bio/la dobro raspoložen/a?	3,75
Da li si se zabavljao/la?	3,76
Da li si bio/la tužan/a?	3,61
Da li si se osjećao/la kao da ne želiš ništa da radiš?	3,63
Da li si se osjećao/la usamljen/a?	3,64
Da li si bio/la zadovoljna sobom?	2,73
<i>Okruženje (porodica) i slobodno vrijeme</i>	
Da li si imao/la vremena za sebe?	2,61
Da li si u slobodno vrijeme mogao/la da radiš stvari koje želiš?	2,73
Da li su tvoji vaspitači imali dovoljno vremena za tebe?	3,49
Da li su tvoji vaspitači bili pravedni prema tebi?	3,86
Da li si sa vaspitačima mogao/la da pričaš kada god to poželiš?	3,80
Da li si imao/la dovoljno novca za iste stvari kao i tvoji prijatelji?	3,92
Da li si imao/la dovoljno novca za svoje troškove?	4,20
<i>Prijatelji</i>	
Da li si provodio/la vrijeme sa prijateljima?	3,95
Da li ti je sa prijateljima bilo zabavno?	3,25
Da li ste se ti i tvoji prijatelji međusobno pomagali?	3,61
Da li si mogao/la da se osloniš na svoje prijatelje?	4,20
<i>Škola i učenje</i>	
Da li si se osjećao/la sretan/na u školi?	4,32
Da li ti je išlo dobro u školi?	4,19
Da li si bio/la skoncentrisan/a na časovima?	4,05
Da li si se dobro slagao/la sa nastavnicima?	3,76
Ukupna srednja vrijednost	3,52

Analiza dobijenih srednjih vrijednosti pokazala je da ispitanici u aspektu koji se odnosi na *zdravlje i fizičke aktivnosti* sa najvišom srednjom vrijednosti ocjenjuju subjektivnu procjenu vlastitog zdravlja (4,31) što je očekivano visoka vrijednost, budući da je riječ o djeci bez smetnji, koja su zbrinuta u ustanovi socijalne zaštite, gdje se po pravilu visoka važnost pridaje brizi o zdravlju djece. U ovom aspektu najniže je vrednovana subjektivna procjena vlastite snage (1,80), što se može dovesti u vezu sa niskom srednjom ocjenom realizovanih fizičkih aktivnosti.

Subjektivna ocjena kvaliteta života u aspektu *opšteg raspoloženja i osjećanja o sebi* je pozitivna. Najviša srednja vrijednost (3,76) zabilježena je za osjećanje zabave, dok je najnižom vrednovano zadovoljstvo sobom (2,73).

Ispitanici su aspekt kvaliteta života koji se odnosi na *okruženje i slobodno vrijeme* takođe ocijenili pozitivno. Najniža srednja vrijednost zabilježena je na procjeni vremena koje ispitanici mogu odvojiti za sebe (2,61), dok je najviša srednja vrijednost (4,20) zabilježena kod procjene zadovoljstva količinom novca koju ispitanici imaju na raspolaganju za vlastite troškove. Ovo je siguran pokazatelj da sa aspekta materijalnih potreba, ustanova socijalne zaštite može adekvatno odgovoriti i odgovara potrebama djece.

Vrednovani aspekt koji se odnosi na *prijatelje* pokazao je da ispitanici imaju povjerenje u vršnjake, te da se sa njima osjećaju sigurno. Najviša vrijednost zabilježena je na pitanju koje se odnosi na podršku od strane prijatelja (4,20).

Aspekt kvaliteta života koji se odnosi na *školu i učenje* takođe je ocijenjen pozitivno sa visokim srednjim vrijednostima. Ovi podaci su značajni jer se može pretpostaviti da ustanova socijalne zaštite predstavlja pozitivno okruženje za formiranje adekvatnog odnosa prema školi i postizanje školskog uspjeha, te da je između dva sistema podrške uspostavljena adekvatna saradnja. Posebno se izdvaja visoka srednja vrijednost (4,32) koja se odnosi na osjećanje sreće u školi, što je afirmativan nalaz.

U Tabeli br. 3. dat je pregled srednjih vrijednosti ukupno po procjenjivanim aspektima, gdje se može vidjeti da je najbolje ocijenjen aspekt kvaliteta života aspekt škole i učenja, dok je najniža srednja vrijednost zabilježena u aspektu koji se odnosi na zdravlje i fizičke aktivnosti.

Tabela br. 3. Srednje vrijednosti odgovora djece smještene u ustanove socijalne zaštite u ocjeni aspekata kvaliteta života

	N	Minimum	Maksimum	Srednja vrijednost	Standardna devijacija
Zdravlje i fizičke aktivnosti	59	1,00	4,25	2,7500	,60529
Opšte raspoloženje i osjećanja o sebi	59	1,00	5,00	3,5056	,74726
Okruženje (porodica) i slobodno vrijeme	59	1,00	4,57	3,5157	,60027
Prijatelji	59	1,00	5,00	3,7542	,91502
Škola i učenje	59	1,00	5,00	4,0805	,82713
Kvalitet života	59	1,00	4,74	3,5212	,54329
Valid N (listwise)	59				

Zbog visokog procenta (56,75%) ispitanika koji su zbrinjavanjem u ustanovu socijalne zaštite za smještaj djece bez adekvatnog roditeljskog staranja promijenili mjesto boravka, urađen je test uticaja promjene mjesta boravka na kvalitet života (Tabela br. 4.).

Tabela br. 4. ANOVA test uticaja promjene mjesta boravka na kvalitet života djece u ustanovi socijalne zaštite za smještaj

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Između grupa	,001	1	,001	,010	,922
Unutar grupe	11,669	58	,139		
Ukupno	11,671	59			

Analiza podataka je pokazala da ne postoji statistički značajna razlika između ispitanika koji su promijenili mjesto boravka nakon zbrinjavanja u ustanovu socijalne zaštite u ocjeni kvaliteta života u odnosu na djecu koja nisu mijenjala mjesto življenja.

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U Republici Srpskoj se posljednjih godina kroz unapređenje socijalne zaštite djece bez adekvatnog roditeljskog staranja radi i na transformaciji institucionalnog smještaja za djecu, što je u skladu sa savremenim shvatanjima organizacije života u domovima. Domski smještaj je organizovan u manjim grupama, tzv. porodicama, u kojima boravi do 20 djece. Program transformacije stvara pretpostavke za viši nivo zadovoljstva aspektima kvaliteta života djece zbrinute u ustanovu, što su pokazali i rezultati istraživanja imajući u vidu da djeca sve aspekte života ocjenjuju pozitivno.

Sprovedeno istraživanje je pokazalo da djeca zbrinuta u ustanovu socijalne zaštite za djecu bez adekvatnog roditeljskog staranja aspekte kvaliteta života ocjenjuju pozitivno, što potvrđuje nalaze ranijih istraživanja (Jugović 2020) po kojima ustanove socijalne zaštite imaju pozitivne socioemocionalne uticaje na djecu u nekim sferama života, posebno u odnosu na pripadanje grupi, solidarnost, osjećaj za kolektiv i sl. Vrednovani aspekt života koji se odnosi na prijatelje ocijenjen je sa visokom srednjom ocjenom, što ide u prilog ovoj tvrdnji.

Najniže vrednovan aspekt kvaliteta života od strane ispitanika je aspekt zdravlja i fizičke aktivnosti, što nedvosmisleno ukazuje da ustanove socijalne zaštite trebaju unaprijediti organizovane fizičke aktivnosti u okviru ustanove, te planirati aktivnosti koje se odnose na sva tri aspekta zdravlja: fizički, psihički i socijalni. U skladu sa teorijom aktiviteta aktivni pojedinci se bolje prilagođavaju. Veća uključenost djece u

neku aktivnost koja dovodi do osjećaja sreće ili zadovoljstva, što bi uticalo na subjektivnu procjenu zadovoljstva kvalitetom života kako u ocjenjivanom aspektu koji se odnosi na zdravlje i fizičke aktivnosti, tako i u aspektu kvaliteta života koji se odnosi na opšte raspoloženje i osjećanja o sebi.

Srednja vrijednost zabilježena za ukupnu procjenu kvaliteta života iznosi 3,52, što je zadovoljavajuća vrijednost i ukazuje na pozitivno reagovanje u skladu sa Vilsonovom teorijom krajnjih tačaka, jer se može zaključiti da zadovoljene potrebe djece koje se očituju kroz ispitivane aspekte kvaliteta života dovode do subjektivnog osjećaja zadovoljstva.

Promjena mjesta boravka kod djece zbrinute u ustanovu socijalne zaštite nije značajnije uticala na subjektivnu procjenu kvaliteta života, što takođe objašnjava Vilsonova teorija krajnjih tačaka prema kojoj zadovoljenje životnih potreba u skladu sa njihovom hijerarhijskom postavkom dovodi do osjećaja zadovoljstva, a to je, kako se može zaključiti iz prikazanih rezultata, postignuto u ustanovi socijalne zaštite za djecu bez adekvatnog roditeljskog staranja u Republici Srpskoj.

U okviru programa transformacije jedine ustanove u Republici Srpskoj u kojoj se smještaju djeca bez (adekvatnog) roditeljskog staranja potrebno je u obzir uzeti i korisničku perspektivu smještene djece.

LITERATURA:

1. Barth, Richard P. (2002), *Institutions vs. Foster Homes, the Empirical Base for a Century of Action*, U. S. Department of Health and Human Services - University of North Carolina - Jordan Institute for Families
2. Bowlby, John (1951), *Maternal care and maternal health*, World Health Organization, Geneva
3. Brajković, Lovorka, Gorka Vuletić, (2011), "Teorije subjektivne kvalitete života", u: Gorka Vuletić (ur.), *Kvaliteta života i zdravlje*, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku - Filozofski fakultet - Hrvatska zaklada za znanost, Osijek, 17-20.
4. Cummins, Robert (2000), "Objective and Subjective Quality of Life: An Interactive Model", *Social Indicators Research*, 52(1), 55-72.
5. Diener, Ed, Richard E. Lucas, Shigehoro Oishi (2005), "Subjective Well-Being: The Science of Happiness and Life satisfaction", u: *Handbook of positive psychology*, Oxford University Press, New York, 63-73.

6. Ilić, Ivana, Ivona Milić, Mirjana Arandelović (2010), "Procena kvaliteta života – sadašnji pristupi", *Acta Medica Medianae*, 49(4), 52-60.
7. Joković, Sandra, Rade Đević, Snežana Vilotić, Natalija Hadživuković, Jelena Pavlović (2017), "Metode ispitivanja i pokazatelji kvaliteta života", *Biomedicinska istraživanja*, 8(1), 90-94.
8. Jugović, Aleksandar (2020), *Društveno osetljive grupe – Perspektive i politike*, Partenon, Beograd
9. Jugović, Aleksandar, Dragica Bogetić, Dragan Živaljević (2018), "Značaj procene kvaliteta života kod dece iz osetljivih društvenih grupa", u: *Zbornik radova: Metode procene u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji*, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, 99-106.
10. KIDSCREEN – Health Related Quality of Life Questionnaire for Children and Young People and their Parents; dostupno na <https://www.kidscreen.org>
11. Kovač, Boris (2017), "Mjerenje kvalitete života vezane uz zdravlje kao mjerilo uspješnosti zdravstvene skrbi", *Zdravstveni glasnik*, 3(1), 86-93.
12. Muratbegović, Elmedin, Vesna Šućur-Janjetović (2013), *Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini*, Repro-Karić, Tuzla
13. Petrak, Olivera, Jasminka Despot Lučanin, Damir Lučanin (2006), "Kvalitet starenja – neka obilježja starijeg stanovništva Istre i usporedba s drugim područjima Hrvatske", *Revija za socijalnu politiku*, 13(1), 37-51.
14. Robitail, Stephane, Ulrike Ravens-Sieberer, Marie-Claude Simeoni, Luis Rajmil, Jeanet Bruil, Mick Power, Wolfgang Duer, Bernhard Cloetta, Ladislav Czemy, Joanna Mazur, Agnes Czimbalmos, Yannis Tountas, Curt Hagquist, Jean Kilroe, Pascal Auquier (2007), "Testing the structural and cross-cultural validity of the KIDSCREEN-27 quality of life questionnaire", *Qual Life Res*, 16, 1335–1345.
15. Schalock, Robert L. (2004), "The Concept of Quality of Life: What we Know and Do Not Know", *Journal of Intellectual Disability Research*, 48(3), 203-216.
16. *Situaciona analiza o djeci pod rizikom od gubitka porodične brige i djeci bez roditeljskog staranja u Bosni i Hercegovini* (2017), UNICEF Bosna i Hercegovina
17. Sladović Franz, Branka, Klaudija Kregar Orešković, Lucija Vejmelka (2007), "Iskustvo života u dječjem domu: Kvalitativna analiza izjava mladih", *Ljetopis socijalnog rada*, 14(3), 553- 578.
18. Slavuj, Lana (2012), "Objektivni i subjektivni pokazatelji u istraživanju koncepta kvaliteta života", *Geoadria*, 17(1), 73–92.

19. *Smjernice Ujedinjenih nacija za alternativno zbrinjavanje djece* (2009), UN Komitet za prava djeteta, Generalna skupština UN-a A/HRC/11/L.13
20. Stojšin, Snežana, Vladan Vidicki (2020), "Greške uzorka u istraživanjima u društvenim naukama", *Kultura*, 166, 256-270.
21. Šušnjević, Sonja (2015), *Kvalitet života odraslih osoba sa motornim invaliditetom na teritoriji Vojvodine*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu - Medicinski fakultet, Nobi Sad
22. The KIDSCREEN Group Europe (2006), *The KIDSCREEN Questionnaires – Quality of life questionnaires for children and adolescents, Handbook*, Pabst Science Publishers, Lengerich
23. Tustonja, Marijan, Dragana Stanić, Anđelka Čuljak (2021), "Djeca bez odgovarajuće roditeljske skrbi", *Hum*, XVI/26, 199-221.
24. Ventegodt, Soren, Jørgen Hilden, Joav Merrick (2003), "Measurement of quality of life I. A methodological framework", *Scientific World Journal*, 13, 950-961.
25. Vidanović, Vojin (2007), *Socijalna integracija djece bez roditeljskog staranja*, Zadužbina Andrejević, Beograd
26. Vlada Republike Srpske, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite (2021) *Evaluacioni izvještaj o realizaciji strategije socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja za period 2015–2020.*; preuzeto 29. 10. 2021. sa <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/dokumenti/ Documents/Izvjestaj%20Evaluacija%20strategije%20oktobar%202021.pdf>
27. WHO (1996, 2012), *WHOQOL-BRIF – Introduction, Administration, Scoring and Generic version of the assessment, Field Tial version*, WHO, Geneva
28. WHO Division of Mental Health (1993) *WHO - QOL study protocol: The development of the World Health Organisation quality of life assessment instrument (MNG/PSF/93)*, World Health Organisation, Geneva
29. *Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske*, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 37/12, 90/16, 94/19, 41/20 i 36/22)
30. Žegarac, Nevenka (2014), *Pravo deteta na kvalitetno staranje, Analiza sprovođenja smernica Ujedinjenih nacija za alternativno staranje o deci u zemljama zapadnog Balkana*, Save the Children, Sarajevo
31. Živaljević, Dragan (2015), *Obeležja i socijalna zaštita populacije beskućnika u Republici Srpskoj*, doktorska disertacija, Univerzitet u Banja Luci - Fakultet političkih nauka, Banjaluka

QUALITY OF LIFE OF CHILDREN WITHOUT ADEQUATE PARENTAL CARE PLACED IN A SOCIAL PROTECTION INSTITUTION

Summary:

Placement in a social protection institution for children without (adequate) parental care is one form of social protection for children who need care. In the Republic of Srpska, by the Law on Social Protection, social institutions are established by the Republic of Srpska. For children without (adequate) parents who need placement in the Republic of Srpska, there is one social institution in which children and youth are provided with housing, food, clothing, assistance in education and training for work, care, health care, and other needs fulfillment. This paper presents the results of the research on the subjective assessment of aspects of the quality of life in a social institution for children without (adequate) parental care. The concept of quality of life is theoretically elaborated through subjective theories of quality of life. Quality of life was observed and measured as a multidimensional construct that refers to the physical, psychological, social, and behavioral components of children and youth placed in a social welfare institution. The method of content analysis was used to collect and analyze data, as well as in the empirical part of the research when processing and interpreting the research findings. Data were collected by the survey method with the use of a questionnaire instrument (KIDSCREEN-27). For data processing and analysis, different statistical methods were used. The results showed that children and youth placed in a social institution for children without (adequate) parental care in the Republic of Srpska rate all five examined aspects of life positively. Most of the aspects were rated as satisfactory. The overall mean value rating for all aspects is 3.52, which is an encouraging finding, due to the permanent need for residential placement for children without (adequate) parental care.

Keywords: children without (adequate) parental care; quality of life; social protection institution

Adresa autorice
Author's address

Andrea Rakanović Radonjić
Univerzitet u Banjoj Luci
Fakultet političkih nauka
andrea.rakanovic-radonjic@fpn.unibl.org

